

UOT 633.031.

**DAVAMLI-EKOLOJİ KƏND TƏSƏRRÜFATI SİSTEMİ VƏ YA
ÜZVİ-BİOLOJİ ƏKİNCİLİK**

*professor Əhmədova Sevdə Zahid qızı, dosent Ələkbərova Zabitə Ələs qızı,
dosent Qasımova Fərqanə Nəriman qızı Gəncə Dövlət Universiteti*
zabitaalekperova@yandex.ru

Xülasə: Məqalədə dünyada və Azərbaycanda insan və təbiət arasındakı ekoloji tarazılığın pozulmasının səbəblərindən, XX və XXI əsrin sürətli texnologiyalar əsri olmasına baxmayaraq, yüksək intellektli insan cəmiyyətinin hər bir yeniliyinin təbiətə qarşı ədalətsizcəsinə münasibətinin insanlarıntəbii fəlakətinə səbəb olduğundan bəhs edilir.

Açar sözlər: davamlı əkinçilik, təbii ehtiyatlar, mikroorqanizmlər, mineral gübrə, üzvi gübrə

Ключевые слова: устойчивое сельское хозяйство, природные ресурсы, микроорганизмы, минеральные удобрения, органические удобрения.

Keywords: sustainable agriculture, natural resources, microorganisms, mineral fertilizer, organic fertilizer

İnsan cəmiyyəti yarandığı gündən əkinçiliklə məşğul olmuş və əkinçilik uzun bir tarixi mərhələ keçmişdir. 1.Ekstensiv-əkinçilik torpaq sahəsini artırmaqla məhsul istehsalı:2.İntensiv və ya kimyalaşan əkinçilik-kimyəvi maddələri tətbiq etməklə vahid sahədə məhsul istehsalı:3. Sənayeləşmiş- davamsız və ya hidroponik (müasir istixanalarda xüsusi qablarda becərilən) torpaqsız əkinçilik:4. Davamlı əkinçilik- torpaq, bitki, heyvan vəbütün ekosistemin sağlamlığına xidmət edən (ekoloji və ya bioloji yaxud üzvi) əkinçilik.

İntensiv və ya adiəkinçilik ən çox istifadə edilən təcrübədir, lakin bitki yetişdirmək üçün kimyəvi gübrələrdən və əlaq otlarını öldürmək üçün pestisidlərdən istifadə edilir. Bu kimyəvi gübrələr bitkinin 1 il ərzində məhsuldarlığını artırırsa da, torpağın strukturuna (torpaqda yaşayan mikroorqanizmləri məhv edir) mənfi təsir göstərir, su ehtiyatlarını çirkəndirir və insan sağlamlığına ciddi ziyan vurur.

Son bir neçə onillikdə intensiv texnoloji üsullarla əldə edilən məhsulların keyfiyyəti heç də arzu edilən səviyyədə olmur.Müasir sivilizasiyanın düçar olduğu ən acı həqiqətlərdən birisi “Təbiət və insan cəmiyyəti” münasibətlərində təbiətə qarşı istehlakçı əhvali-ruhiyyənin əndazədən çıxmasıdır. Min illər ərzində cəmiyyət inkişaf etdikcə onun tələbatları da artmış, ancaq ehtiyacların həcmi nə qədər artmışdırsa, təbii ehtiyatlar da bir o qədər azalmışdır[2].

Bu gün müasir dünyamızın əsas vəzifələrindən biri təbii ehtiyatlardan səmərəli və uzun müddət istifadə etməklə, ətraf mühiti və torpağı çirkəndirmədən, ekosistemdə harmoniyanı qorumaqla ekoloji məhsul istehsal etməkdir[8]. Torpaq, bitki, heyvan və şüurlu insan arasındakı təbii tarazılığın pozulmasıəkinə yararlı torpaqların 52% deqradasiyaya uğraması və1960-cı ildən bəri kənd təsərrüfatında kimyəvi gübrələrin, pestisidlərin kütləvi şəkildə tətbiqi məhsullarda toplanan zəhərli maddələr (nitrat, nitrit, və pestisid qalıqları) insan sağlamlığına ciddi ziyan vurur və sağalmaz xəstəliklərə səbəb olur [4].

Dünyada torpaqların müxtəlif səbəblərdən, ən əsası kimyəvi gübrələrin külli miqdarda tətbiqi sayəsində deqradasiyası 1,5 milyard insanın qidalanmasına bir başa mənfi təsir edir ki, bu da 72% aclıqkasıbçılığa gətirib çıxarır. İllərdir insanın qeyri rəasional kortəbii yanaşması tonlarla kimyəvi gübrələrdən, zəhərli pestisidlərdən istifadəsinin nəticəsi belə davam edərsə, yaxın 40-50 il ərzində müasir sivilizasiya sona yetər və insan nəslinin inkişafı dayana bilər [2,3].

Dünya miqyasında əkin sahələrindən münbit torpağın illik itkisi 75 milyard ton təşkil edir ki, bu da il ərzində 400 milyard ABŞ dolları dəyərində kənd təsərrüfatı məhsullarının itkisi deməkdir [6].

Alimlər müəyyən etmişlər ki, verilən hər 100 kq azot gübrəsinin 40-45% havaya qalxır, 20-25% yeraltı su hövzələrində toplanır və ordan da insan bədənində kanserogen adlanan nitroz birləşməsinə çevrilir ki, bu da bəd xassəli şişin-xərçəngin əmələ gəlməsinə səbəb olur. Bitkinin götürdüyü 20-25% azotu isə bitki tamamilə həzm edə bilmir və onun qalıqları yenə də insan orqanizmində toplanır 200 mindən çox insan dünyasını dəyişir. Məhz bütün bunlar dünya üzrə orqanik kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının həyata keçirilməsini obyektiv zərurətə çevirir [1,2]. Ümumdünya səhiyyə təşkilatıçırkli sularla bağlı xəstəliklərin 1960-cı ildə 2%, 1993-cü ildə isə 58%, olduğunu qeyd edir [8].

Bəşəriyyətin qarşısında duran ən qlobal problemümumilikdə biosferanı və torpaq örtüyünü gələcək nəsillər üçün necə və sağlam bir şəkildə qoruyub saxlamaqdır [7].

Bəs çıxış yolu nədədir? Vəziyyətdən çıxış yolu yalnız hər bir kəsin öz təfəkkürünü dəyişməsi təbiətin canlı bir varlıq olduğunu dərk edərək yalnız Allah-Təalanın öz qanunlarına uyğun təbii yollarla torpağı, bitkini, heyvanı, insanı və bütövlükdə təbii ekosistemində davamlılığını qorumaqdır [2].

Bəs buna necə nail olmaq olar? Bu sualın cavabı BMT Baş Assambleyasının 1992-ci ilin iyulunda Rio-de-Janeyroda keçirilən “Ətraf Mühitin Mühafizəsi və İnkişafı” Konfransında qəbul edilmiş “XXI Əsrin Gündəliyi” sənədində verilmiş dünyamızın davamlı inkişafı konsepsiyası olan “Davamlı kənd təsərrüfatı”nın bərqərar olunması *ekoloji* və ya *bioloji* yaxud *üzvi* kənd təsərrüfatı sistemidir [2].

Kimyəvi NPK gübrələri olmadan sağlam qidani necə əldə edək? Bu çoxumuzu düşündürür, bu məhsulu bəs necə istehsal edək? Unutmayaq ki, bütün qidamızın başlanğıcı ilk növbədə torpaqda əmələ gəlir. Ötən əsrin 50-60-illərinə qədər müdrik nənə babalarımızın əbədi olaraq bildiyi böyük təbii əkinçilik texnikası elə təbii odun külüdür ki, məişət və təsərrüfatlarında 70 yerdə ondan istifadə ediblər.

Davamlı-ekoloji kənd təsərrüfatı sistemi torpağın canlı bir varlıq, ailə və ya cəmiyyət olduğunu dərk edib onu sevərək qorumasını təşviq edir! Bizi təmənnəsiz qidalandıran torpağın da sağlam qidalanmağa ehtiyacı vardır. Torpaqdan aldıqlarımızı torpağa qismən də olsa geri verməyə borcumuz vardır. *Bəs biz bu borcu necə qaytararaq?*

Missiyamız: Hər bir ailədə “zəhərsiz süfrə” mədəniyyətinə nail olmaq üçün, ümumi evimiz olan ətraf mühiti qorumaq naminə ənənələri, yenilikləri və elmi bir arada birləşdirməklə ədalətli münasibətlərlə həyat tərzinin keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Alimlər müəyyən etmişlər ki, bir qram torpaqda 10 milyarda qədər bakteriya, 20 milyon şüalı göbələk, 100 min göbələk, 100 min yosunlar, 1 milyona qədər ibtidailər daha çox torpağın 2-15 sm-də yaşayırlar, dərin qatlara getdikcə isə 3-4 m dərinlikdə isə onlar yaşamırlar [9].

İllərdir heç düşünmədən dərin laydırılı şum aparmaqla dostlaşmış, qardaşlaşmış sanki bir ailə olmuş bu canlı faydalı varlıqları torpağın aitindən üstünə çevirərək günəşin yandırıcı şüalarının altında-susuzluqdan, selləmə (vəhşi) suvarma aparmaqla o canlı faydalı varlıqları məhv edirik.

Torpaqda olan faydalı aerob mikroorqanizmlər həll olmayan mürəkkəb birləşmələri bitkilər üçün mənimsənilə bilən hala salır. Anaerob adlanan mikroorqanizmlər qrupu isə torpaqda bir növ “tədarükçü” olub, torpağa düşən bitki və heyvan qalıqlarını tam olmayan şəkildə parçalayıb, tədarük edir, humus adlanan təbəqəni yaradırlar. [5].

Davamlı-ekoloji kənd təsərrüfatı torpağın aşağıdakı üsullarla becərilməsini təşviq edir: 1. Növbəli əkin. 2. Torpağın ehtiyatla becərilməsi. 3. Üzvi gübrələrin (müxtəlif nov peyinlər-at, inək, qoyun və quşların ifrazatı, peyin şirəsi, yarpaqlı və çimli meşə torpaqları, torf, lil, taxta

kəpəyi və ya bitki qabıqları, kompostlar, soxulcan gübrələri və s.) verilməsi. 4.Sideratlardan (yaşıl gübrələmə) istifadə edilməsi. 5.Kökədən və yarpaqdan müxtəlif bitkilərdən hazırlanan yaşıl gübrələrlə bitkini və torpağı qidalandırmaqla məhsul istehsalını tövsiyə edir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.F .Orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satışı bazarları/ Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı 2020, № 2 (32), s.53- 6
- 2.Babayev A., Babayev V. Ekoloji kənd təsərrüfatının əsasları, Bakı ,2011, səh 7 3. Ələkbərov F. ADAU. "Mineral gübrələrdən vəpestisidlərdən istifadənin aqroekoloji aspektləri" mövzusunda mühazirəmətni.
- 4.Заманова Р.М. Аграрная Наука Стратегия Развития материалы v Международной Научно-Прктической Конференции 3 марта 2023 г., Черниговская обл., Украина, Круты - 2023 с.102-110
- 5.ZamanovaR.M. “Abşeron şəraitində mineral və üzvi gübrələr fonunda yem çuğunduru bitkisinin məhsuldarlığına və keyfiyyətinə fizioloji aktiv maddənin (Nano-Qro) təsiri” dissertasiya işindən s.24
- 6.<https://agroeeconomics.az/>.
7. <https://report.az>
8. [https:// azertag.az](https://azertag.az).
9. [http://www.unec.edu. az](http://www.unec.edu.az)

СИСТЕМА УСТОЙЧИВОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ ИЛИ ОРГАНИЧЕСКОЕ БИОЛОГИЧЕСКОЕ ЗЕМЛЕДЕЛИЕ

*Ахмедова Севда Захидовна, Алекбарова Забита Алас кызы,
Касумова Фаргана Наримановна Резюме*

В статье говорится о причинах нарушения экологического баланса между человеком и природой в мире и в Азербайджане, несмотря на то, что 20 и 21 века - век быстрых технологий, несправедливого отношения к каждому нововведению высокоинтеллектуального человеческого общество по отношению к природе вызывает стихийные бедствия для людей.

SUSTAINABLE-ECOLOGICAL AGRICULTURE SYSTEM OR ORGANIC FARMING

*Ahmedova Sevda Zahid, Alakbarova Zabita Alas,
Kasumova Fargana Nariman Summary*

The article talks about the reasons for the violation of the ecological balance between man and nature in the world and in Azerbaijan, despite the fact that the 20th and 21st centuries are the age of fast technologies, the unjust treatment of every innovation of a highly intelligent human society towards nature causes natural disasters for people.

Rəyçi: dosent Tünzalə İsgəndərova

Ekologiya kafedrasının 12 noyabr 2024-cü il tarixli iclasın 03 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 13 noyabr 2024-cü il